

Erdély román kézre kerülése: bevándorlás, népiptás, politika

Száz esztendeje, 1918. december 1-jén mondták ki a románok Gyulafehérváron Erdély, a Körösök vidéke, Bánság és Máramaros csatlakozását a Román Királysághoz, hogy aztán ezt 1920. június 4-én Trianonban a győztes nagyhatalmak szentesítsék. Hogyan jutottunk el idáig? Hogyan került az ezer éves Magyarország szerves része, a török időkben kultúránk zászlóvivője, Sarolt fejedelemasszony, Hunyadi János és Mátyás, Arany János, Kölcsey Ferenc, Wesselényi Miklós, Wass Albert és Kányádi Sándor szülőföldje román kézre? Hogyan jutunk el odáig, hogy amíg Szent István korában egy román sem lakta ezt a vidéket, addig 1918-ban már komoly többséget alkottak? Mikor vándorolt be az első román? Miért van az, hogy az erdélyi szászokkal ki tudott egyezni a magyar kormány a XIX. században, de a románokkal ekkor már esélye sem volt? Ki volt valójában Avram Iancu, akinek szobraiba úton útfélen belebotlunk Erdélyt járva, vagy Horea, akiről nem egy és nem két utcát neveztek el ugyanott? Milyen nemzeti-ségi politikát folytatott Rákóczi, Széchenyi, Kossuth, a Tiszák és Károlyi? A bukaresti bevonulás után két évvel miért nem sikerült megtartani Erdélyt?

Erdélyt nem egyik napról a másikra, Trianonban vagy Gyulafehérváron vesztette el Magyarország. Hosszú évszázadok eseménysorozata vezetett idáig, és ahhoz, hogy jobban megértsük nemzetünk jelenét és múltját, érdemes elmélyednünk Erdély etnikai és demográfiai történetében. Már csak azért is, mert ennek a történetnek számos tanulsága van, amelyek ismerete még hasznunkra válhat.

Erdőelve országa

Mikor Árpád vezér és a vele tartó törzsek átkeltek a Kárpátokon, gyéren lakott területre letek, ami különösen igaz volt a javarészt erdőségekkel borított Erdélyre, ahol az elszórtan elhelyezkedő bolgár–szláv szigetek között letelepedtek

honfoglaló őseink, Erdőelve országának jelentős része pedig gyepűvidékké lett a XI. századig. A szlávok aránya ebben az időszakban nem haladhatta meg a 10%-ot, ahogy arra Bóna István rámutatott, az első évszázadokban egyértelműen a magyar helynévadás uralkodott, aminek több bizonyítéka is van. Egyrészt számos település német, majd román neve a magyarból ered, pl. Talmács-Talmesch-Talmaciu vagy Ludas-Lodesch-Ludos. Másrészt az 1400-ig ismert 1119 helynévből csupán 104 szláv eredetű. Bár kisebb tömböket alkottak a szlávok a Szamos, a Felső-Tisza, a Sztrigy vagy Szeben vidékén, de folyamatosan beleolvadtak a magyarságba.

A besenyő és kun betörésektől kezdve Erdőelve országának mindig is határvédelmi szerepet kellett ellátnia, amiben komoly szerepet játszott a székelység. Ugyan eredetük a mai napig vita tárgyát képezi, és külön nemzetként ismerték el őket, annyi bizonyos, hogy magyar tudatú és magyar nyelvű csoportról van szó, akiket már a középkorban a „legmagyarabb magyaroknak” tartott a közgondolkodás. Noha számon tartjuk őket, mint külön nemzetet, de elemzésünkben nem fogunk velük mint nemzetiséggel foglalkozni.

Nem úgy a szászokkal, akik szintén nem lakták ezt a földet Szent István (997-1038) országlása idején, első betelepítésük azonban megelőzte kicsit az első románok bevándorlását. II. Gézától (1141-1162) kezdve több királyunk is telepített németeket Erdélybe, akiket bár a lakosság és a kancellária szászoknak nevezett, többségük nem Szászországból érkezett, azonban szász mintájú jogrend alapján telepítették le őket a Marostól délre. Határvédelmi feladatok ellátása mellett elsősorban a bányászat, a földművelés és a városi élet fellendítésében játszottak szerepet.

A Bizánci Birodalom kötelékében élő, főleg pásztorkodással foglalkozó románok először a Kárpátokon túli Kunország (Cumania) vidékén telepedtek meg az ottani kunok és szlávok között, innen költöztek kis számban a Déli-Kárpátok havasaiba. Miután 1166-ban I. Manuel bizánci császár betört Erdélybe, határvédelemmel bízták meg az említett román parasztokat a magyar királyok. Majd az 1220-as években a mongol fenyegetés miatt II. András (1205-1235) fia, az Erdélyt irányító Béla herceg kiterjesztette hatalmát a Kárpátokon túlra, és védelmi megfontolásból megszervezte a Szörényi bánságot, melynek élére először Csák nembeli Pósa került, aki számos magyarral költözött arra a vidékre, Béla 1233-ban pedig felvette a Kunország királya címet.

Rómán adókedvezmény

A tatárjárás óriási pusztítást vitt végbe az országban, a benyomuló mongol sereg lemészárolta a lakosság ötödét, ami ekkor azt jelentette, hogy a Magyar Királyság 2,5 millió alattvalójából 500 ezer odaveszett. Különösen rosszul érintette a tatárdúlás Erdélyt, hiszen végigpusztították lakott területeinek tetemes részét. A Borgói-, az Ojtozi- és a Vöröstoronyi-szoroson át zúdult be a három tatár sereg,

hogy legyőzve az ellene vonulókat, végigpusztítsa Radnát, Kolozsvárt, Váradot, Kükküllővárt, Szebent, Gyulafehérvárat. Egy év múltán a nagykan halálának hírére viharzott ki váratlanul a Batu kán vezette sereg, az előlük bujdosó Rogerius váradi kanonok ekképp számolt be Erdőelve pusztulásáról: „a nyolcadik napon Gyulafehérvár városába érkeztünk, ahol semmit sem találtunk, csak a megöltek csontjait és koponyáit, a bazilikák és paloták szétrombolt és aláásott falait, amelyeket szerfölött sok keresztény vér kiontásával mocskoltak be”.

Az első komoly etnikai változást a mongol pusztítás hozta el. Egyrészt a nemrég alapított Szörényi bántság területére megállt a magyar és szász kivándorlás, az ott élő szlávok és kunok pedig fokozatosan beolvadtak a románságba. Másrészt az Al-Duna vidékéről megérkezett Erdélybe a kipusztult magyar jobbágy-ság helyébe lépő románok első nagy hulláma, amit újabb és újabb népes csoportok követtek innentől kezdve folyamatosan, hiszen a Kárpátokon túl még a XIV. században sem ért véget a tatárdúlás.

A román migráció kezdetben még csak a lakatlan hegyeket és környéküket érintette, majd a magyar vagy szász településeket is, ahol saját falurészeket alakítottak, így jöttek létre a Magyar-, Szász- és Oláh-előnevéű települések. Több népvándorlásról is tudunk ebben az időben, pl. az 1365-ben Moldvából elűzött Drag és emberei Máramaros lakatlan vidékét népesítették be, Drag elmagyarosodott arisztokrata leszármazottai lettek a Drágffyak, az első román származású magyar főnemesek. A későbbi Rékási és Dobozi Dánfi családok felmenői pedig Havasalföldről menekültek el ugyanezekben az években.

A román jobbágyok is szívesen átvándoroltak a Kárpátokon, hogy megszabaduljanak a tatároktól és olyan földön élhessenek, ahol görög katolikus vagy ortodox hitük miatt mentesülnek a római katolikusoknak kötelező egyházi tized befizetése alól! A magyar nemesség meg csak örült a növekvő munkaerőnek.

A pásztorokodó, földművelő románság jobbágyi alávetettségben élt, ezzel szemben a szászok már a XIV. századtól egészen 1876-ig autonómiával bírtak, 22 képviselővel vettek részt az országgyűlésen. Mint igazságszolgáltatási szervek működtek a szász székek, élükön a királybíróval, és a szászok élén a szászok grófja (comes Saxonum) állt, aki hagyományosan a nagyszebeni polgármester volt. Magukénak mondhatták Erdély három leggazdagabb városát, az iparosodásban élen járó Nagyszebent, Brassót és Besztercét. Megjegyzendő, hogy a magyarság is kivette részét az iparosodásban, az említett szász városokat követte a színmagyar és gyarapodó Dés, Torda vagy Gyulafehérvár, ahol aztán 1918-ban kimondták a román egyesülést.

Állandó utánpótlás

A XIV. században alapították meg a Moldvai és a Havasalföldi Fejedelemséget a Kárpátokon túl, előbbi Nagy Lajos magyar király (1342-1382), a mongolok elleni védelem céljából. Azonban alig múlt el a tatár veszély, jött a török, és az

1420-as évektől kezdve egyre gyakrabban törtek be Erdélybe. Amíg a moldvai és havasalföldi vajda hol a magyar király, hol a török szultán oldalára állt, addig az Erdélyben élő románok számos alkalommal kivették részüket a török elleni védekezésből. A határ őrzését helyenként megszervező oláh kenézek gyakran kaptak nemesi címet, ilyen kenézek leszármazottai például a Kendeffy vagy a Csolnokosi családok tagjai. Ez is jelzi, hogy a középkori románság körében a felemelkedés elmagyarosodással járt. Ám nem csak hadat viselő emberek esetében, gondoljunk a *Hungária* című mű szerzőjére, Oláh Miklós esztergomi érsekre, aki havasalföldi oláhok gyermekeként látta meg a napvilágot Szebenben.

Terület	Magyar	Szász	Román	Egyéb (rác, ukrán)	Összesen kb.
Székegyföld	150 000	?	?	-	160 000
Szászföld	?	65 000	15 000	-	85 000
Erdélyi megyék	210 000	20 000	170 000	?	400 000
Partium	140 000	-	90 000	80 000	300 000
Összesen kb.	500 000	90 000	280 000	85 000	955 000

*Az Erdélyi Fejedelemség népessége a XVI. század végén
a fölhasználható adatok alapján (Barta Gábor)*

Bár az itt élők között megindult a lassú asszimiláció, de a XVI. században a román fejedelemségek felől ismét erőteljessé vált a migráció. A török kemény adóztatása elől egyre többen vándoroltak Erdélybe, különösen Máramarosba, valamint délen a Gyalui-havasokba, Hunyad, Szörénység és Fogaras vidékére. A bevándorlókat vezető vajdák és kenézek szervezték a letelepedést, akik ideiglenes kedvezményeket is intéztek a királytól és a földbirtokosoktól, hiszen utóbbiaknak is érdekükben állott a munkaerő pótlása és növelése. Az akkori nemességet egyáltalán nem foglalkoztatta, hogy milyen nyelven beszélnek jobbagyaik, ráadásul ortodoxok lévén, továbbra is mentesültek a tized fizetése alól (bár kenézeiknek kellett adózniuk, de az sokkal kisebb mértékű volt).

Az újabb és újabb bevándorló csoportok hamar megtalálták helyüket, hiszen Erdély földjét a XVI. században rengeteg alkalommal dúlta háború, a török és császári hadjáratok, fosztogatások, portyák, továbbá a járványok és a mostoha időjárás okozta nagyfokú éhínség igen csak megtizedelték a lakosságot. Barta Gábor kutatásai több vármegyében kimutatták, hogy a pusztulás a hegyekben élő románok felét, míg a síkságon élő magyarok és szászok 80%-át elpusztította.

A nehéz időkben életre kelő Erdélyi Fejedelemségre azonban szebb napok köszöntöttek a XVII. század első évtizedeiben. A Bethlen Gábor (1613–1629) nevével fémjelzett aranykor gazdasági gyarapodást, tudományos és ipari fejlődést, valamint békét hozott, különösen az utóbbinak köszönhetően a vidék népessége újfent növekedésnek indult. Csakhogy ismét úgy, hogy az a románság számaránybeli növekedését idézze elő. A természetes demográfiai robbanás esetében is kimutatható, hogy a románok által lakott vidékek nagyobb ütemben gyara-

podtak, mint a magyaroké. Pl. a magyarok által lakott Gyalu kevésbé szaporodott, mint a román Fogarasföld. A lélekszám növekedésének másik oka pedig az volt, hogy a hegyvidéki románok beköltöztek a háborúkban, járványokban meghalt lakosság helyére a falvakba, a hegyvidékekre pedig újabb és újabb csoportok vándoroltak be Moldva és Havaselve földjéről. Amíg a nemesi címet kaptak esetében elmagyarosodásról és a falvakban élőknel lassú asszimilációról beszélhetünk, addig ezek a csoportok már sokkal élesebben elkülönültek szokatlan hiedelemvilágukkal, szabadabb életformájukkal.

Felszabadítás helyett megszállás

A béke és a toleráns valláspolitiká mindenkor ösztönözte a bevándorlást, a török, tatár, német, magyar hadak pusztítása a falvakat és városokat érintette, a hegyvidékeket viszont nem. 1683-tól újfent háborús hadszíntérré vált Erdély, a török kiűzése idején Caraffa leigázta a fejedelemséget, a bécsi udvar guberniummá, különálló tartománnyá tette a fejedelemséget (Diploma Leopoldinum, 1691). A császári seregek fosztogatása, a magas adók és az erőszakos ellenreformáció először kivándorlást okoztak, hiszen a magyarok többsége protestáns volt erre felé.

Majd eltelt néhány év, és az elnyomásban szenvedők élére állt II. Rákóczi Ferenc, aki 1703-ban kiáltvánnyal fordult Erdély nemzetei felé, amelyben a magyar államférfiak közül elsőként szólt az „oláh nemzethez” is! Rákóczi ezzel is jóval megelőzte korát, ahogy azzal is, hogy az egész országban vallásszabadságot hirdetett, uralma alatt megadóztatta a nemességet (a közteherviselést csak 1848-ban szavazta meg az országgyűlés!), főnemesként pedig nem nézte le a jobbág্যokat, sőt törődött velük.

A török időkben kivézetetett ország a XVIII. század kezdetén kb. 4 millió lelket számlált, és ennek mindössze a fele volt magyar. Éppen ezért komoly eredmény, hogy a szabadságharc a maga oldalára tudta állítani a ruszinokat, a szlovákokat, de a románok jelentős részét is, egyedül a délszláv népek fordultak szembe a vezérlő fejedelemmel. Számos román jobbágy csatlakozott – elsősorban a hadakozásért cserében kapott jobbágyfelszabadításért – Fogarasföldről, Hunyadról vagy Máramarosból. Részvételükben emellett döntő volt felekezeti hovatartozásuk, mivel sokkal inkább csatlakoztak az 1690-es vallási uniót elfogadó görög katolikusok, mint az azt ellenző ortodoxok.

A Habsburgok és Rákóczi gazdasági jelentései alapján 1660 és 1711 között kb. 800 ezerre tehető Erdély népessége. Az etnikai megoszlást vizsgáló becslések szerint ekkor volt utoljára többségben a 45–50%-ot elérő magyarság, a 10–15%-ra tehető szászok és 30–40%-ra tehető románokkal szemben. Utóbbi nemzetiség ekkor már összefüggő tömböt alkotott Dél-Erdélyben, különösen a hunyadi és fogarasi tájakon.

Ha már a XVIII. század eleji Erdélyt vizsgáljuk, akkor szenteljünk egy bekezdést a szomszédos Bánságnak, amely bár sosem tartozott a történelmi Er-

délyhez, de határon túlra került, és többségét egyesítették Romániával. Éppen háromszáz esztendeje annak, hogy Magyarország ezen legdélebbi végei is megszabadultak a töröktől, ugyanis a ritkán emlegetett 1718. július 21-ei pozsareváci béke értelmében kivonult a Porta a Temesközből, ami ezt követően a Temesi Bánság nevet kapta. Mi volt az ára Savoyai Jenő újabb, Péterváradnál aratott törökök feletti győzelmének? A Bánság 1779-ig katonai közigazgatás alatt állt. Ahogy Erdély különálló tartománnyá tétele is Magyarország szétagolását szolgálta, úgy ez is. Savoyai Jenő – akinek később szobrot emeltek a budai várban – nemcsak a béketárgyalásokra nem engedte oda a magyarokat, de határozata szerint „kurucok és rebellis magyarok” 1734-ig nem települhettek a Bánságba, ahogy a földbirtokos magyar nemesség sem térhetett ide vissza. Ellenben németeket, valamint szerb és román családok ezreit telepítették be, adómentességet és ingyenvirtokot adva nekik! A törökűlés és a kétfejű sas örökre megváltoztatta ezzel a Bánság etnikai arányait, az 1910-es népszámláláskor mind a németek, mind a románok, mind a szerbek nagyobb arányban éltek itt, ennek következtében kerülhetett Temesvár, Nagybecskerek, Versec, Nagyikinda és az egész Bánság román, illetve szerb kézre.

Kisebbségben

A Rákóczi-szabadságharc leverésétől 1848-ig általában béke jellemezte Erdélyt, míg Moldva és Havaselve földjét gyakran pusztították az orosz és török hadak, aminek egyenes következménye a mind jobban felerősödő migráció. Míg 1710 környékén 800 ezerre tehetjük Erdély népességét, addig 1780-ban már 1,5 millióra, az 1840-es évekre pedig 2 millióra. A románokat több évi adómentességel és egyéb kedvezményrel csábították át a Kárpátokon a magyar nemesek, akiknek egy része a korabeli leírások szerint jobban kedvelte az oláh jobbágyokat, mivel azok „engedelmesebbek” voltak. Eközben magyar jobbágyok tömegei vándoroltak ki Moldvába a Habsburg-önkény, a madéfalvi mészárlás és az ellenreformáció miatt. Így fordult meg számos településen az etnikai arány, így lettek román többségűek a nemrég még magyar többségű falvak.

Ez az a pont, amikor a románok asszimilációja csaknem megáll, hiszen úgy éri el őket a nemzeti öntudatra ébredés kora, hogy többségbe kezdenek kerülni Erdélyben. Ekkor lépett színre törekvéseik első vezéralakja, Inochentie Micu-Klein görög katolikus püspök, aki politikai rangra kívánta emelni az ekkor még egészen elenyésző számú értelmiséggel bíró erdélyi románságot, valamint előállt a dákoromán-kontinuitás elmélettel, és azt találta mondani, hogy a román Erdély legrégebbi nemzete, hiszen Traianus óta lakják ezt a tájat! Törekvései azonban sikertelenek maradtak, Bécs és a rendek szinte gondolkodás nélkül elutasították a románok felvételét Erdély nemzetei közé. A Balázsfalvára összehívott zsinata szintén eredménytelen maradt, tevékenysége mégis elindított valamit a mélyben, később ez a település lett a románok szellemi központja.

A nemzeti öntudatra ébredés azonban több esetben sem békés úton folytatódott, Horea, Closca és Crisan vezetésével kegyetlen magyarelles pogrom zajlott le 1784-ben. A román jobbágyok körében elégedetlenséget váltottak ki a II. József (1780–1790) által kivetett újabb adók, ezért a Zaránd megyei Mesztákon gyülekezni kezdtek, hogy belépjenek a határőrsgbe, és fegyvert kérjenek. Mikor fel akarták őket oszlatni, akkor agyonverték a magyar szolgabírákat, és kitört a parasztlázadás. Az ortodox alsópapság több évtizedes szóbeszéde miatt a hegyi mócok az ott élő magyar nemességet tartották elnyomóiknak, és az osztrák császárt távoli jóságos uralkodónak hitték. Ezért kezdtek etnikai tisztogatásba: a parasztlázadás több vármegyére is áterjedt, összesen 173 magyar falut égettek fel, és több mint 4 ezer magyart gyilkoltak le brutális módon. Egy román történész, Nicolae Densusianu így írt ezekről a napokról: „nem kímélték uraik asszonyait, sem gyermekeit, és ugyanúgy végezték ki feudális uraikat, mint azokat is, akiknek egy jobbágyuk sem volt. A lázadás nemcsak a nemesek, hanem az összes magyar ellen irányult.”

Az erdélyi osztrák parancsnokság hat héten át nézte a mészárlást, csak utána vetettek neki véget II. József utasítására. Elgondolkodtató, hogy amíg húsz évvel korábban ágyúkkal támadtak a császáriak Madéfalván a fegyvertelen székelyekre, addig most csak a felkelés három vezérét végezték ki.

Talán nem csoda, hogy Kossuth, Széchenyi és a liberális politikusok a reformoktól bizonyos magyarosítást is vártak. Nem erőszakosan asszimilálták volna a nemzetiségeket, hanem azt remélték, hogy mivel a reformok és a jobbágyfelszabadítás nemzetiségtől függetlenül mindenkire vonatkoznak majd, a románok vagy a szerbek hűségesebbek lesznek a vívmányok eredményeképp a magyar hazához. Ám amíg a szászok egy ideig egyértelműen pártolták a magyar reformtörekvéseket, addig az erdélyi lakosságnak már bőven több mint a felét kitevő románok sokkal többet akartak.

Módszeres népirtás

Pest után Kolozsvárott is kitört a forradalom, a népek tavasza nemzetiségi megkülönböztetés nélkül hozta el a jobbágyfelszabadítást, a törvény előtti egyenlőséget és a széles körű választójogot. A románok azonban tiltakoztak az unió ellen, és a fenti vívmányok mellé követelték nemzetként való elismerésüket, valamint önálló tartományuk kialakítását. A Batthyány-kormány, majd Kossuth számára azonban ezek elfogadhatatlanok voltak, mivel nem akartak engedni abból, hogy a magyar az egyetlen politikai nemzet, továbbá azt sem akarták hagyni, hogy egy erdélyi román tartomány létrehozásával ott élő honfitársaik kerüljenek kisebbségbe.

A helyzet egyre jobban kiéleződött a magyarok és a nemzetiségek között, az 1848. májusi balázsfalvai román népgyűlésen a filozófus Barnutiu úgy fogalmazott, hogy „mérgezett a magyar szabadság asztaláról vett falat”. A szónokok

közül volt, aki pogány elnyomókként illette a magyarokat, a nemzeti és vallási uszítás egyre gyakoribb volt, a közben kitörő (majd hamar elbukó) havasalföldi forradalom alatt megjelentek az első tervek a Dnyesztertől a Tiszaig tartó Romániáról. Ugyan egy ideig még egyezkedtek a magyar kormánnyal, végül az erősebbnek vélt Habsburg-hatalom oldalára álltak. 1848 szeptemberében újabb román népgyűlést hívtak össze Balázsfalvára, ahol az uniót érvénytelennek nyilvánították, és az osztrák alkotmány kiterjesztését kérték Erdélyre, román koronatartományt, továbbá fegyverbe szőlítették az embereket. Prefecturákra osztották Erdélyt, és légiókat kezdtek felállítani. Szintén az udvar mellé álltak a szászok is, akik egyenesen Bécs alá rendelt, mindenkitől önálló tartományt, területi autonómiát követeltek. Ily módon lett a császári támadás bázisa a román többségű Dél-Erdély és Szászföld.

A balázsfalvai népgyűlések másik főszereplője, Avram Iancu 1848 végén kezdett szabadcsapataival és császári támogatással szabályos magyarirtásba Dél-Erdélyben. Miután a magyar férfiak jó része a honvédségben harcolt, idősek, nők és gyermekek estek áldozatul többnyire a csőcselék brutális kegyetlenkedéseinek. A románok lakóházakat fosztottak ki, belovagoltak Nagyenyeden a református templomba, összetörték az úrasztalát, az orgonát, a padokat és a karzatot. Elpusztították a Bethlen Gábor által alapított református kollégiumot könyvtárával együtt, és felégették a püspöki levéltárat is. Ezután rávetették magukat a környező megyék falvaira, összesen több mint 10 ezer fegyvertelen embert mészároltak le, ezzel örökre megváltoztatva a térség etnikai arányait a javukra. Kegyetlenkedéseiknek Bem József hadjárata vetett véget.

Az orosz betörés idején a Szemere-kormány még készített egy kései megbékélési tervet, amelyben „a magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődéséről” kívánt intézkedni. Bár ez sem foglalta magában az autonómiát, de széles nyelvhasználati jogokat, valamint megyei önállóságot ígért, továbbá külön román légiót a seregben. De a szabadságharc sorsa ekkora már eldőlt.

A törvény ereje

Ugyan Andrei Saguna román püspököt és Franz Salmen szász grófot a legmagasabb kitüntetésben részesítette az ifjú Ferenc József (1848–1916) – arany érdemkeresztet kaptak –, elmondhatjuk, hogy a nemzetiségek azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül. Az elnyomás és a központosítás évei következtek, Erdély is csak egy lett az alárendelt tartományok közül, az ígéretekből semmi sem vált valóra. Az unió érvényét veszítette, a Partiumot ismét Erdélyhez csatolták. A szász koronatartomány tervét ugyanúgy lesöpörte Ferenc József az asztalról, mint a románok önállóságát. Előbbinél a birodalom egysége, utóbbinál a csekély számú román értelmiségi volt az indok. A csalódás, különösen román részről, óriási volt.

Ám a krími háborúban és Olaszországban elszenvedett vereségek után ismét közeledni próbált népeihez Ferenc József. Amíg az erdélyi nemzetiségek még mindig az unióról vitáztak egymás között, a császár megígérte a románoknak, hogy soha nem fog hozzájárulni az unióhoz (csak négy évet kellett várni az ön-ellentmondásra), és leszállította 1861-ben a választójogi cenzust erősen. Így történt meg, hogy az 1863. évi választásokon 49 román, 44 magyar és 33 szász jelölt szerzett képviselői mandátumot. Az új erdélyi országgyűlés aztán gyorsan meghozta a nemzetiségeknek kedvező törvényt: hivatalos lett a román, a német és a magyar nyelv.

Mindez nem tartott sokáig, Ferenc Józsefnek kedvezőbb volt megfogyatkozott birodalma legnagyobb lélekszámú népe, a magyarok felé fordulni, ezért 1865-ben összehívta az országgyűlést Kolozsvárra, hogy bejelentse az unió elfogadását és a választójogi cenzus újbóli megemelését. Derült égből villámcsapásként érte ez a románokat, a kiegyezést elérő magyar politika pedig megelégedett azzal, hogy a Monarchia többi népe fölé lett emelve, és nem foglalkozott azzal, hogy hazájában minden második ember nemzetiségi.

„Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást” – rendelkezett azután az 1868-as népiskolai törvény, amit a nemzetiségi törvényben azzal is kiegészítettek, hogy az állam köteles olyan alsó- és középfokú iskolákat felállítani, amelyekben nemzetiségi nyelven folyik az oktatás. Emellett törvénybe iktatták az ortodox egyház autonómiáját ugyanebben az évben.

Hiába biztosított a korban széles jogokat a kisebbségeknek a nemzetiségi törvény, az általuk kért politikai jogokat és az autonómiát ismét megtagadták tőlük, ami például a román többségű Erdélyben, az 1848–49-es magyarelles pogromot követően komoly hiba volt.

Tíz esztendővel később, 1879-ben – először megértve az etnikai arányokat – a kormányzat új törvénye értelmében 3-4 év haladékot adtak arra, hogy az ország minden iskolájában elinduljon a magyar nyelv oktatása. Ez nem szüntette meg a nemzetiségi nyelven folyó oktatást, csupán kötelezővé tette az államnyelv ismeretét is. Az intézkedés igen csak kudarcos volt, ahogy Katus László kutatásai mutatják, 1890-ben 2400 olyan iskola volt Magyarországon, ahol nem tanították a magyar nyelvet. A korabeli Erdélyben a kb. 1,7 millió nemzetiségiből csupán 266 ezer tudott magyarul!

Ezért hozott még erősebb törvényeket az országgyűlés, amelyek óriási felháborodást váltottak ki a szászok és a románok körében. Először a Bánffy Dezső vezette kormány határozott úgy 1898-ban, hogy minden községnek csak egy hivatalos neve lehet, amely szerint a községnév táblákon, iratokban csak magyarul voltak feltüntetve a falvak, városok nevei. Majd 1907-ben megszavazták a híres Lex Apponyit, ami kimondta, hogy minden iskolában, attól függetlenül, hogy állami vagy sem, tanítani kell a magyar nyelvet, de úgy, hogy „a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni”. Az iskolák állami segélyt ezután csak akkor vehettek fel, ha bevezették a magyar nyelv tanítását.

Erőszakos magyarosító intézkedésként szokás a Lex Apponyiról beszélni, bár hatása egyáltalán nem volt olyan átütő, mint ahogy azt lefestik. 1868 után 2755 román népiskola működött az országban, 1904-ben 2433 tiszta román és 407 vegyes tannyelvű iskoláról tudunk az állami statisztikák alapján, 1913-ban pedig 2170-ről, bár a román egyházak 2665-öt tartottak számon.

Ha a középfokú oktatást vizsgáljuk, akkor öt román gimnázium működött a dualizmus korában, a magyar kormány viszont szándékosan épített néhány magyar gimnáziumot nem magyarok által lakott területen, mint Nagyszebenben vagy Fogarason. Román egyetem nem nyílhatott, de a pesti és a kolozsvári egyetemen is volt román tanszék. Ennek a két egyetemnek és a jogakadémiáknak a háború előtti években 600-700 román tanulója volt.

A korra jellemző demográfiai robbanással, a különböző törvényekkel, valamint a Moldvába és Amerikába történő kivándorlással együtt Erdély népessége nőtt, de etnikai arányai nem változtak lényegesen. A magyarság körében kicsit gyorsabb szaporulat észlelhető, ami egyrészt a magasabb születésszámnak köszönhető, másrészt a kisebb népek, mint a zsidók vagy örmények asszimilálódásának. A szászok és románok körében ekkorra gyakorlatilag megáll az asszimiláció.

Népesség	1850	1910	1930
Magyar	585 342 fő (28,83%)	1 664 000 fő (31,6%)	1 481 000 fő (26,7%)
Szász	219 374 fő (10,58%)	516 000 fő (9,8%)	541 000 fő (9,8%)
Román	1 202 050 fő (57,97%)	2 830 000 fő (53,8%)	3 233 000 fő (58,2%)
Egyéb	66 971 fő (2,62%)	253 000 fő (4,8%)	293 000 fő (5,3%)
Összesen	2 073 737 fő	5 263 000 fő	5 548 000 fő

Erdély és a Partium népessége anyanyelv szerint az 1850. és 1910. évi magyar, valamint az 1930. évi román népszámlálás alapján

Anyaországi hátszél

A kiegyezés után a szász autonómia megszűnt, Királyföldet betagolták a polgári államba. A szászok azután mégis elfogadták a dualizmus rendszerét, csoportosan beléptek a kormányba, így a nemzetiségi politika számukra kedvezően alakult, és komoly gazdasági támogatásban részesültek.

Nem úgy a románok. Egy ideig passzív ellenállást folytattak, bízva abban, hogy hamarosan a dualizmus rendszere összeomlik. Majd a Kárpátokon túl Románia kivívta függetlenségét, ami igen csak meghozta az erdélyi románok bátorságát. Terjedtek a dákoromán naptárak és térképek, amelyek egy Fekete-tengertől a Tiszáig tartó egységes Nagy-Romániát ábrázoltak. Az 1880-as években voltak, akik fegyveres felkelésre buzdították a Kárpátokon túlról az erdélyi magyarokat, a Nagyszebenben kiadott román napilap, a *Tribuna* hasábjain a magyar állam felszámolását pedzegették, ha az nem teljesíti követeléseiket.

Az egyre forrongó románok ismét Bécsből reméltek segítséget, a magyargyűlöletéről hírhedt trónörökös, Ferenc Ferdinánd szívesen vette volna terveiket, melyek szerint a Habsburg dinasztia uralma alatt valósul meg az önálló nagyromán egység. „Minden magyar, akár miniszter, akár herceg, akár bíboros, polgár, paraszt, akár házaló vagy háziszolga, mind forradalmár, mind csöcselék” – írta egy 1904-es levelében a trónörökös.

Eközben az akkori politikai élet vezéralakja, a kétszer is miniszterelnöki szélig jutó Tisza István igyekezett kiegyezni a románokkal. Habár Habsburg-hű politikusként hitt a kiegyezésben és a magyar szupremáciában, de mint bihari birtokos, akinek földjén nem kevés román élt, foglalkozta a magyar–román kérdés. Csakhogy míg ő mindig engedett nekik, addig ők egyre többet követeltek. 1913-ban odáig jutott a helyzet, hogy Tisza István az eddiginél is szélesebb körű nyelvhasználatot ígért (a román nyelv oktatásban való kiterjesztése, közigazgatásban, elsődokú bíraskodásban való használata), egy román állami gimnáziumot, 7 millió korona államsegélyt a románoknak, 30 román választókerületet, valamint a Lex Apponyi „rekonziderációját”. Erre ők tárca nélküli román minisztert és két államtitkárt is akartak. Nem mellékes, hogy a megegyezést hátráltatta Ferenc Ferdinánd is, mivel attól tartott, hogy a románok a magyarokkal kiegyezve közösen a dinasztia ellen fordulhatnak. Mindezek hatására a háborúig már nem született semmilyen megállapodás. A területi-politikai autonómiát és társnemzeti státust követelő románoknak kevés volt Tisza nyelvi és kulturális engedménye.

A megegyezési törekvésekkel párhuzamosan más elképzeléseket is kidolgoztak hazánkban, amelyek a magyar jövő megerősítését voltak hivatottak szolgálni, effajta próbálkozás volt többek között az 1902-es Székely Kongresszus és Bethlen István birokpolitikai koncepciója.

A székelyek túlnépesedéséből fakadó kivándorlása Moldvába már Kossuth idején is problémaként jelentkezett, ekkor készültek az első tervek arról, hogy a „népfölösleget” a Mezőségben és Bánságban kellene letelepíteni és földhöz juttatni. A szabadságharc leverése miatt ebből semmi sem valósult meg. A helyzet viszont tovább romlott, a probléma orvoslására hívták össze 1902-ben Tusnádfürdőn erdélyi és kormányzati politikusok részvételével a Székely Kongresszust. Az itt elhangzott beszédek bemutatták az ügy komolyságát, becsléseik 200–250 ezerre tették a Moldvába kivándorolt székelyek számát, felhívva a figyelmet arra, hogy a bukaresti politika miatt ezek az emberek erőteljes asszimilációnak vannak kitéve. A kongresszus célja az volt, hogy az államot rábírja az említettek hazahívására és letelepítésére azokkal a székelyekkel együtt, akik még nem jutottak birtokhoz szülőföldjükön. Hathatós ipari és mezőgazdasági támogatást, továbbá hitelintézetek felállítását kérték.

Eközben 1913-ban megjelent Tokaji László *Eladó ország* című könyve, amelyben feltárta, hogy az azt megelőző tíz év alatt milyen spekulációkkal került 200–300 ezer hold föld magyar birtokostól románhoz. Művét a későbbi miniszterelnök, Bethlen István egészítette ki egy tanulmányában, majd tervet dolgoz-

tak ki az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettel, amely szerint egy altruista bank létrehozásával és az állam által elindított telepítési programmal kell segíteni az erdélyi magyar birtokok megtartását, és jelentősen megnövelni a föld-birtokló magyarság számát.

A kongresszus még tudott némi nyomást gyakorolni az államra, elindult a Székely Akció. Ennek köszönhetően gazdaköröket alapítottak, ahol elsősorban oktatás folyt, fejlesztették a városok iparát, valamint hitelintézeteket is felállítottak, csak igen szerény anyagi alappal.

Lassú fejlődés indult el így Székelyföldön, azonban a Tisza-kormány nem volt hajlandó foglalkozni sem a kivándorlással, sem a magyarok földhöz jut-tásával. Elgondolkodtató, hogy miközben a miniszterelnök nem tudott meg-egyezni a románokkal, addig nem tett honfitársai helyzetbe hozásáért sem.

Ekkorra a románok több mint száz esztendeje többséget alkottak Erdély föld-jén, idő közben kivívta függetlenségét anyaországuk, követelései pedig egyre messzebbre hallatszottak. A magyarság ugyanakkor képtelen volt új erőre kapni, pozíciói egyre gyengültek. Ilyen állapotban érte el ezt a vidéket a „nagy háború”.

Győzelem után katasztrófa

Románia semlegességi nyilatkozatot tett 1914-ben, abban bízva, hogy a közpon-ti hatalmak győzelme esetén Besszarábiát, az antant győzelme esetén Erdélyt kaparinthatja meg. Abban, hogy Tisza István kezdetben ellenezte Szerbia meg-támadását, komoly szerepet játszott, hogy a Román Királyságot már ekkor az ellenséghez sorolta, és számítása be is vált a későbbiekben. A német vezérkar viszont „garantálta” neki Románia semlegességét és az erdélyi határ megerő-sítését, így végül engedett a nyomásnak a miniszterelnök. A háború közben aztán további nyomásnak lett kitéve Tisza német oldalról, ugyanis Németország folyton az erdélyi románok helyzetének javítását várta a magyar kormánytól, ily módon akarták ugyanis megnyerni a számukra oly fontos román haderőt. Tisza István ennek már nem engedett, Románia antanthoz való csatlakozásának azonban mégsem ez volt az oka, hanem az, hogy a Monarchia 1916-os katonai kudarcai folytán Bukarest úgy számított, hogy sokkal jobban jár, ha a franciákat választja. Párizs Romániának ígerte teljes egészében Bukovinát, a Bánságot és Erdélyt egészen a Tisza vonaláig.

A román offenzíva megindulásakor mindössze a csendőrség őrizte a magyar határt, így a betörés könnyen ment. Érdekes, hogyan viszonyultak az erdélyi románok ekkor a román hadsereghez, ugyanis egyáltalán nem úgy fogadták őket, mint a határon túli magyarok Horthyt úgy jó két évtizeddel később. Ter-mészetesen sokan örültek, és a román nemzet egyesülését várták az akciótól, ugyanakkor a többség tartózkodóan viselkedett, és arra is találunk nem kevés példát, hogy lenézően szóltak az erdélyi románok a bevonuló katonákról.

A román hadsereg 1916 augusztusában megszállta Brassót és Székelyföld nagy részét, de Nagyszebenbe már nem merészkedett be. Akciójuk egy hónap alatt kifulladásig, szeptemberben érkezett a német-magyar ellencsapás: előbb Brassónál, majd Marosvásárhelynél győztek a központi hatalmak, december 6-án pedig bevonultak Bukarestbe, és megszállták Románia kétharmadát.

1918. május 7-én a Cotrceni-i királyi kastélyban, Bukarestben Románia békét kötött a Monarchiával, és Magyarország a Kárpátokon túli vidéken 5000 négyzetkilométernyi, főleg erdőséggel borított területtel gazdagodott. Persze ez semmi ahhoz képest, amit aztán a románok kaptak tőlünk, főleg ha hozzávesszük, hogy a központi hatalmak Besszarábia annektálását is elnézték, ami 45 ezer négyzetkilométert és hárommillió embert jelentett. „Románia nem átallotta megrabolni szövetségesét is. Nem átallotta a túlnyomóan orosz lakosságú Besszarábiát kihalítani annak a szövetségesnek területéből, mely még néhány hónappal ezelőtt véres áldozatokat hozott Moldva megmentése érdekében” – mondta erről Nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes.

Romániának nem kellett a bukaresti béke értelmében leszerelnie seregét, és ezt ki is használta néhány hónappal később, amikor a Monarchia és Németország végső veresége után 278 ezer fős hadával benyomult Erdélybe (hazánknak 35 ezer főben maximalizálták honvédségét Trianonban).

De miért nem tudta ekkor megvédeni területeit a több mint 1 millió katonával rendelkező Magyarország? Néhány mozzanatot érdemes feljegyezni 1918 őszéről a katonák hozzáállásáról és a hadsereg szétesésével kapcsolatban. A fegyverszünetet 1918. november 3-án 15 órakor írták alá Padovában, de már 13:40-kor kihirdették és letétették az osztrák-magyar katonákkal a fegyvert, pedig érvénybe lépése a fegyverszünetnek csak november 4-én 15 órától volt. Mivel letétették velük a fegyvert – az osztrák-magyar főhadvezetőség és politikusok –, ezért az előretörő angol és olasz hadsereg több mint 400 ezer osztrák-magyar katonát ejtett foglyul 3-a és 4-e között, a fegyverszünet érvénybe lépése előtt! Ezek a katonák fontosak lettek volna az ország határán.

Legtöbbje a hazatérő katonáknak tovább folytatta volna a harcot, most már nem a dinasztia érdekeiért, hanem a hazáért. Érdekes Hary Józsefnek vagy Somogyváry Gyulának a naplója, az olasz frontról jöttek mindketten haza. Sopron tájékán a bihari bakák – közöttük sok román nemzetiségű volt – elkezdtek magukat beásni az országhatárra. A tisztek megdöbbenve kérdezték, hogy „maguk mit csinálnak? Hát százados úr, eddig talián földön verekedtünk, onnan visszajöttünk, de ez most már a haza földje, innen nem hátrálunk tovább.” Károlyi Mihály viszont kiküldte komisszárait, azok letartóztatták a tiszteket, és arra utasították a katonákat, hogy térjenek haza, mert földosztás lesz.

Ma már nem tudjuk megmondani biztosan, hogy a hadsereg mekkora részét lehetett volna egyben tartani, különös tekintettel a nemzetiségekre, de azért azt nyugodtan kijelenthetjük, hogy másképp alakult volna hazánk sorsa, ha nem bomlasztják szét a haderőt, és Magyarország megpróbálja védeni határait, amire

csak egy-két önkéntes csoport tett kísérletet, mint a Kratochvíl Károly vezette Székely Hadosztály. Ebben azért is lehetünk biztosak, mert Románia is megvárta a Mackensen-hadsereg kivonulását és a magyar hadak szétesését, csak utána nyomult be Erdélybe.

A Károlyi-kormány még megpróbált egyezkedni Bukaresttel, Jászi Oszkár november 13–14-én Aradon folytatott tárgyalásokat a románokkal. Habár ő próbált nekik engedményeket tenni, a románok nem voltak hajlandók engedni az általuk követelt 26 vármegyéből. Alig telt el két hét a kudarcba fulladt tárgyalások után, és Jászi, valamint Károlyi Mihály utasította a magyar államvasutakat, hogy a gyulafehérvári népgyűlésre igyekvő románokat ingyen szállítsák, továbbá a népgyűlés rendelkezésére bocsátották a gyulafehérvári tiszti kaszinó nagytermét.

Elérkezett 1918. december 1-je: a magyarországi románok 1228 küldöttje ki-mondta Erdély, a Körösök vidéke, Bánság és Máramaros csatlakozását a Román Királysághoz, amit a szászok januárban jóváhagytak, majd a nagyhatalmak Trianonban szentesítettek. 1,5 millió magyart pedig elhallgattattak a gyulafehérvári határozat ezen pontjával: „Teljes nemzeti szabadság az összes együtt élő népnek. Minden nép számára a saját nyelvén biztosít oktatást, közigazgatást és ítélkezést az illető néphez tartozó személyek által, és a lakosok számának arányában minden nép képviseleti jogot fog kapni a törvényhozó testületben és a kormányzati szervekben.”

Ebből mennyi valósult meg az elmúlt száz esztendőben? Olvassunk bele a mindennapi hírekbe, és meglátjuk.

A történetnek nincs vége

Végigtekintve a honfoglalástól a gyulafehérvári nagygyűlésig eltelt ezer évet, láthatjuk, hogy Erdély román kézre kerülésének számos összetevője van. Kellott hozzá a mérhetetlen pusztítás, a sokszor módszeres népirtás, amit a tatárok, törökök, Habsburgok és románok vittek véghez. Kellott hozzá a románok folyamatos bevándorlása, akik ahogy teltek az évszázadok úgy tértek egyre nagyobb számban Erdély földjére. Kellott hozzá a bécsi politika, amelyik többször kijátszotta a románokat a magyarok ellen. És kellott hozzá a téves magyar politika, amelyik a románok dinamikus gyarapodása mellett vagy elodázta a nemzeti-ségi kérdést, vagy nem vette elég komolyan, miközben saját nemzetét nem akarta segíteni a szülőföldjén való megmaradásban, majd meg sem próbálta egyben tartani a történelmi Magyarországot, hanem árulásai sorozatával mások kezére játszotta.

Mindezek eredménye 1918. december 1-je. Egyes hangok szerint, mint minden európainak, nekünk is vígan ünnepelnünk kellene a románokkal egyetemben. Ehelyett inkább vessünk egy pillantást 2018 Erdélyére, hiszen még mindig 1,2 millió honfitársunk lakja ezt a földet, akik ugyanolyan szívóssággal küzde-

nek jogaikért, mint a XIX. századi románok. Nagy kérdés, hogy milyenek lesznek a gazdasági körülmények a következő időkben a magyarok által lakott tájakon, meddig és milyen mértékben élvezhetik az anyaország támogatását nemzetársaink, növekedik vagy csökken gyermekvállalási kedvük és kívándorlásuk aránya, illetve milyen magyarellenességgel kell szembenéznük.

Az ENSZ előrejelzése szerint 2100-ra Románia lakossága csaknem megfelelődik, a mai 19 millió helyett 10,7 millióra csökken. Vajon hányan mondják majd ebből magukat magyarnak? A történetnek még nincs vége.

	Magyar	Szász	Román	Cigány	Egyéb	Összesen
Létszám (fő)	1 237 746	30 816	4 816 895	271 417	131 829	6 475 894
Arány (%)	18,92	0,48	74,38	4,19	2,03	100

*Erdély (Partiummal és Temesvidékkel) etnikai arányai
a 2011-es romániai népszámlálás alapján*

